

Калугін О. В.

аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: kalugin10oleg@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8485-9060>**«СТАРОЖИТНОСТІ» ТА «АРХЕОЛОГІЯ»: ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЬЯТЬ І
ВИКОРИСТАННЯ ЇХ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
(НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ 1805–1884 РР.)**

Стаття присвячена становленню археологічної освіти у Харківському класичному університеті. Автор зосереджується на розкритті відповідної термінології та еволюції її змісту, яку використовували у назвах навчальних курсів. Саме це дає можливість простежити процес зародження викладання елементів археології та її становлення як окремої дисципліни в університетських освітніх програмах. Поряд із цим характеризуються основні етапи інституалізації археології як окремої освітньої дисципліни. Зазначається, що в першій половині XIX ст. термін «археологія» тільки входить до наукового обігу і у навчальних планах практично не зустрічається. Для назв предметів, які розповідали про далеке минуле, використовували термін «старожитності». У поняття «старожитності» включали писемність, мову і матеріальну культуру. Частіше всього, курси з подібними назвами мали літературно-філологічний та загальноісторичний характер і мало відносилися до археології у сучасному розумінні. У другій половині XIX ст. ситуація змінюється, оскільки в Російській імперії гостро стояло питання про розвиток археології. Розпочалися систематичні археологічні розкопки, тому необхідні були кваліфіковані фахівці. Акцентовано увагу на тому, що не дивлячись на якісні зміни в археологічній науці, її прогресивний розвиток, викладання відставало від наукових досягнень. Велику роль відіграло проведення археологічних з'їздів, де обговорювали варіанти викладання археології в університетах. Але такої окремої дисципліни як «Археологія» в освітньому процесі Харківського університету не було, що пояснюється відсутністю необхідних фахівців. Автор зазначає, що в Харківському університеті одним із перших, хто почав читати курси із конкретно археологічною спеціалізацією, був М. Я. Арістов (1834–1882), але в назві дисципліни термін «археологія» не фігурував.

Ключові слова: археологія, навчальний процес, старожитності, навчальні дисципліни, Харківський університет.

Одним із якісних показників розвитку наукової дисципліни є початок викладання її у навчальних закладах, адже саме з цього часу починається цілеспрямована передача зібраних свідчень і дослідницьких методів наступним поколінням,

відбувається підготовка спеціалістів – професіоналів [23, с. 6]. У цьому напрямку археологія почала розвиватися відносно недавно, тільки з XIX ст. Однак, ще до появи окремого предмету з такою назвою відомості з археології викладали університетські вчені у рамках тих курсів, які вони читали.

Сьогодні археологію вивчають у більшості вишах України на історичних і деяких інших гуманітарних факультетах. Актуальним є вивчення історії інституалізації археології в одному із найстаріших освітніх центрів нашої країни, який довгий час виступає флагманом у навчальному процесі на українських землях – Харківському класичному університеті.

Питання, пов'язане з розглядом археологічної освіти в Харківському університеті, до останнього часу залишається не висвітленим у достатньому обсязі. Вивченням процесу розвитку археології у цьому навчальному закладі займалися такі науковці, як Б. А. Шрамко, В. К. Міхеев [10, с. 104–130], В. І. Кадеев [5, с. 50–69], В. В. Скірда [20]. Але у жодній роботі археологію не розглядали у контексті освітнього процесу, тобто як навчальну дисципліну.

Нижня хронологічна межа розвідки – це дата заснування і початок функціонування Харківського університету, а верхня – 1884 р., коли в дію був введений новий університетський Статут, який обмежував автономію університетів.

Дослідження опирається на законодавчі акти, діловодну документацію та джерела особового походження викладачів та студентів університету.

Харківський університет було засновано у 1804 р. За словами його основоположника, В. Н. Каразіна (1773–1842), планувалося, що у своєму розвитку новий навчальний заклад досягне рівня європейських освітніх установ [5, с. 10]. У першому університетському статуті чітко прослідковувалося, що викладання наук обов'язково мало бути на високому рівні. Наголошувалося, що професори мали це робити «найкращим і найзрозумілішим чином», а також стежити за новими відкриттями, зробленими в інших країнах Європи, включаючи їх до свого викладання [27, Ст. 263–301].

На початку XIX ст. у західноєвропейській науці широкій популярності набрала археологія. Саме цей період позначений багатьма сенсаційними відкриттями, здійсненими в ході розкопок у різних країнах. Посилились археологічні дослідження і в Російській імперії, що було пов'язано із приєднанням Криму і Північного Причорномор'я [8, с. 64]. Для їх проведення необхідні були кваліфіковані спеціалісти, але перші археологи в Росії не мали систематичної ґрунтовної підготовки. Навіть розуміння археології у вітчизняній термінології не відповідало сучасному трактуванню. Її сприймали як частину історії мистецтва [28, с. 215]. Таке трактування терміну впливало на формування університетської освіти. Археологію ототожнювали з курсами грецьких, римських та слов'янських старожитностей та історією мистецтва [7, с. 40]. Науковці оперували широким поняттям «старожитності». Зазначимо, що в кінці XVIII – на початку XIX ст. терміни «старожитності» та «археологія» перепліталися між собою та входили до, так званого, «мистецько-філологічного комплексу» знань про класичний світ. Гуманітарний підхід того часу мав на увазі вивчення «старожитностей» різних груп (речових, художніх, фольклорних і т.д.). Основою наукового аналізу були методи, розроблені для порівняльного мовознавства, філології та історії [16, с. 70 та ін].

Сам термін «археологія» входить в науковий обіг Російської імперії на початку XIX ст. Як відмічає О. О. Формозов (1928–2009), він був запозичений із німецьких

університетів, де «археологію» трактували як вивчення стародавнього мистецтва, у першу чергу класичного [28, с. 215].

У 1803 р. письменник і перекладач М. М. Яновський (1764–1826) у книзі «Новый словотолкователь...» трактував археологію як «опис старожитностей» [31, с. 222]. У поняття «старожитності» включали писемність, мову, матеріальну культуру [21, с. 102]. Для тогочасної російської мови нове слово «археолог» також тлумачили як «знавець старожитностей». Так, у літературному журналі «Северный Вестник» писали, що всі найкращі археологи визнають сучасну російську мову діалектом або наріччям слов'янським [8, с. 66].

За словами сучасної російської філологині Ю. Г. Кокоріної, значну роль у розповсюдженні терміну «археологія» відіграла поява у 1807 р. перекладу М. Ф. Кошанського (1781–1831) праці французького вченого О. Л. Міллена (1759–1818) «Керівництво до вивчення старожитностей», де у передмові перекладач пише про археологію як нову для країни науку та зазначає, що археологія – це знання про все те, що відноситься до основ і звичаїв стародавнього часу [8, с. 65].

Статут Московського університету 1804 р. передбачав створення на факультеті словесності кафедри теорії витончених мистецтв та археології. Хоча він був типовим для всіх університетів Російської імперії (включно і для Харківського), але створена така кафедра була лише у Москві [2, с. 33 та ін.]. Тут у 1809–1810 рр. німецький вчений із Геттінгенського університету, ординарний професор і декан словесного факультету, спеціаліст із історії мистецтва І. Ф. Буле (1765–1821) прочитав курс «Археологія та історія витончених мистецтв». Саме в цей час термін «археологія» використовували для позначення античного мистецтва [15, с. 19]. Вслід за західноєвропейськими вченими російська професура дотримувалася поглядів, згідно з якими об'єктом вивчення археології визнавалися лише художні пам'ятки високо розвинутих цивілізацій [6, с. 24]. Паралельно університетах читали курси по грецьким і римським старожитностям, які мали філологічну спрямованість [28, с. 216]. Значна увага приділялася вивченню античної культури, адже ще у XVII ст. було сформоване правило, за яким освічена людина повинна була вміти читати давньогрецькі та латинські твори, знати основні віхи розвитку античної цивілізації, розумітися на мистецтві.

З моменту відкриття Харківського університету одразу з'явилися особистості, які були зацікавлені в розвитку археологічної науки. Про це свідчить заснування у 1807 р. Кабінету старожитностей, що став основою для накопичення та збереження археологічного матеріалу. Прогресивну роль в активізації археологічних студій в університеті зіграли іноземні професори, яких спочатку було значно більше, ніж вітчизняних. Саме вони заклали міцний науковий та освітній фундамент, на який спиралася наступні покоління. Але викладачів не вистачало і питання про заміщення вакантних посад гостро стояло перед радою університету.

Не зважаючи на величезний інтерес до стародавніх речей на початку XIX ст., окремої кафедри для викладання археології у Харківському університеті створено не було і лекційного курсу з такою назвою не читали. Можна тільки прослідкувати елементи археологічних знань у навчальних курсах, у назвах яких частіше всього домінував термін «старожитності».

Наприклад, у 1809–1810 навчальному році викладач кафедри історії, статистики і географії Російської держави Харківського університету Г. П. Успенський (1765–1820) читав курс «Старожитності Російської імперії». [14, с. 2]. На лекціях він

розповідав про звичаї та побут російського народу. Згодом Г. П. Успенський видав роботу «Опыт повествования о древностях русских».

З 1811 по 1814 рр. на кафедрі латинської словесності працював німецький професор Х. П. Ромель (1781–1859), який викладав курси «Грецькі старожитності» та «Римські старожитності». Його лекції були присвячені тлумаченню грецьких і латинських авторів. Зазначимо, що у курсі «Римські старожитності» професор зупинявся і на матеріальній культурі римлян. Згодом, Х. П. Ромель за власною ініціативою, починає проводити філологічний семінар, де за його словами «... преподавалась высшая грамматика, критика, герменевтика и археология» [17, с. 55]. Враховуючи тогочасні уявлення про археологію, можемо припустити, що увага приділялась не матеріальним знахідкам, а стародавній історії і лінгвістичі.

Х. П. Ромель неодноразово вживав термін «археологія» у своїх студіях. Не виключено, що саме він включив це поняття в статут Товариства наук при Харківському університеті, ініціатором створення якого професор став разом із ректором А. І. Стойковичем (1775–1832) [22, с. 55]. Та в освітньому процесі для назв навчальних курсів термін «археологія» Х. П. Ромель не використовував. Тільки ординарний професор Я. М. Баллен-де-Баллю (1783–1815), котрий спеціалізувався на стародавніх класичних авторах і викладав курс «Грецької археології». Схожі за змістом були і лекції «Старожитності грецькі», котрі читав ад'юнкт С. П. Мілинович (1767–1815) [13, с. 19].

Протягом перших двадцяти років існування університету подібні курси були введені до навчального процесу. Так, Л. А. Умляф (1758–1807), що викладав «Римські старожитності», тлумачив на заняттях твори латинських авторів, критично пояснював їх і зупинявся на правилах декламації. А. Г. Рейніш (1769–1811) знайомив студентів із археологією загальної історії. Професор класичних мов і старожитностей А. Й. Валицький (1808–1858), котрий працював у Харківському університеті з 1835 по 1858 рр., читав курс «Грецькі старожитності», якому в навчальній програмі відводилося одне із головних місць та «Обозрение энциклопедии филологии и археологии Древнего искусства» [12, с. 10]. У спогадах про його заняття відзначається вміння професора розкривати перед слухачами художню красу творів літератури та мистецтва [3, с. 245]. У 1840 р. ад'юнкт С. С. Лук'янович (1809–1860) викладав студентам курс «Римські старожитності» за власними записами [11, с. 10]. Як бачимо, усі ці курси носили літературно-філологічний та загальноісторичний характер і не мали відношення до археології у сучасному розумінні.

У 1824 р. у кваліфікаційній роботі магістра історичних наук, студента Харківського університету М. Корсуна «Рассуждение о том, в чем состоит сущность истории, и какой надлежит способ ее изучения» зустрічаємо трактування ним науки про старожитності. Молодий вчений вказував, що наука про старожитності включає всі історичні пам'ятки стародавнього світу, особливо акцентуючи увагу на обряди в богослужінні, звичаї в політичному, військовому і домашньому житті [9, с. 16].

Історик М. І. Костомаров (1817–1885) взагалі використовував термін «археологія» в іншому контексті. Він зазначав, що після закінчення Харківського університету, вступивши на військову службу до Острогозьку в 1837 р., почав розбирати багатий архів повітового суду і «...археологические занятия стали отвлекать меня от военной службы... Я удалился и всецело принялся за свою археологию...» [30, с. 185]. Як бачимо, роботу з архівами М. І. Костомаров називає археологією. Таким чином, деякий час археологію вважали синонімом археографії.

Взагалі у першій половині XIX ст. в Російській імперії тривав процес становлення наукового термінологічного апарату та не було сформовано точного визначення «археології». Розповідаючи про те, що відносилось до стародавніх часів, викладачі використовували термін «старожитності». Основою для отримання знань з археології стало викладання дисциплін філологічного профілю. Особлива увага до стародавніх мов орієнтувала студентів на засвоєння античних суспільних і культурних цінностей.

Протягом 1850–1860 рр. університетська освіта зазнала певних змін. У результаті освітньої реформи Олександра II в Російській імперії починає діяти новий університетський Статут, введений у 1863 р. Згідно зі статутом відновлювали кафедру історії та теорії мистецтв, яка була дуже тісно пов'язана з викладанням археології. Висувалися навіть пропозиції назвати цю кафедру кафедрою археології [18]. Але цьому заважали певні перешкоди. Харківський університет в освітньому процесі гостро відчував брак кваліфікованих викладацьких кадрів. Кафедра історії та теорії мистецтв, де могли викладати археологію, була вакантною до 1883 р. [4, с. 102].

Помітне значення для становлення археології як навчальної дисципліни мали перші археологічні з'їзди. На них активно обговорювалися можливості та варіанти викладання археології в університетах. Перший із них відбувся в 1869 р. у Москві. На ньому виступили професори М. П. Погодін (1800–1875) та І. І. Срезневський (1812–1880). У своїх доповідях вони відзначали необхідність систематичного викладання археології в університетах і наголошували на визначенні сфери дослідження цієї науки, пояснюючи, що не можна під цим поняттям розуміти лише речові пам'ятки [24, с. 41]. У 1874 р. у Києві відбувся Третій археологічний з'їзд, який мав велике значення для становлення археології як навчальної дисципліни. З доповіддю «Что должна обнимать программа для преподавания русской археологии и в каком систематическом порядке должна быть распределена эта программа?» виступив граф О. С. Уваров (1828–1884). У ній він запропонував переглянути університетські навчальні програми та включити до них ті предмети, які допомогли б розвитку і вивченню археології [26, с. 31]. На практиці цю пропозицію було дуже важко втілити в життя, адже бракувало фахівців, котрі могли б викладати подібні курси у вищих навчальних закладах.

У другій половині XIX ст. викладачі Харківського університету в своїх лекціях все частіше застосовують поняття «археологія». Одним із перших, хто детально і цілеспрямовано знайомив студентів з археологією в сучасному розумінні, був професор М. Я. Арістов (1834–1882), який викладав у 1874 р. курс «Розбір пам'яток вітчизняної історії». У його лекціях йшла мова про методику проведення археологічних розкопок і такі пам'ятки як кургани, городища, печери, стародавні церкви тощо [16, с. 21]. Але, як бачимо, окремих спеціальних курсів, де б фігурувала назва «археологія», не існувало [20, с. 51]. Цікаво, що перелік предметів для студентів, які хотіли спеціалізуватися в галузі історії, був таким: «российская словесность, критические правила истории и обозрение всеобщей истории новейших народов, теоретическая статистика главнейших европейских, азиатских и американских государств, нумизматика, археология всеобщей истории, хронология древнейших государств, педагогика, французский язык» [29, с. 46]. Звісно що цей список скорочувався або навпаки поповнювався з часом (він залежав від наявності педагогічних кадрів). Та археологію не викладали. По-перше, не було фахівців у даній галузі, а ті, які працювали, продовжували ототожнювати її з читанням і перекладом

стародавніх авторів. По-друге, термін «археологія» ще не набув необхідної ваги та значення серед науковців Російської імперії.

У 1884 р. був введений новий університетський статут, спрямований на уніфікацію навчального процесу та структури університетів, практично загальмувалося поглиблення спеціалізації навчання. У дослідженні та вивченні старожитностей в університетах Російської імперії з'явилися певні обмеження, не зважаючи на те, що ще не сформувалось чітке поле знань цих дисциплін. Слід зазначити, що в самій археологічній науці відбуваються якісні зміни, з'являються перші узагальнюючі праці, але викладання відставало від наукових досягнень.

Таким чином, на прикладі Харківського університету було розглянуто використання понять «старожитності» та «археологія». У першій половині XIX ст. термін «археологія» в навчальному процесі практично не використовували, розповсюджений був термін «старожитності». Археологію ототожнювали з філологією, історією мистецтва та античною історією. Не було конкретизованого визначення цих слів. Поступово, крок за кроком, закріплюється поняття «археологія», що було запозичено із німецьких університетів, котрі в той час значно впливали на розвиток російської науки. Там археологію розуміли як частину класичної філології. Тільки в другій половині XIX ст., коли активно почали проводитися археологічні з'їзди, активізувалися наукові дослідження, з'являються спеціалізовані курси, але в Харківському університеті їх практично не викладали, тому що не вистачало фахівців.

REFERENCES

1. Bagalej, D. I. 1892: Har'kovskie universitetskie torzhestva v pervye gody sushchestvovaniya universiteta. Kharkov. (in Russian) Багалеј, Д. И. 1892: Харьковские университетские торжества в первые годы существования университета. Харьков.
2. Butyagin, A., Satanov. Yu. 1957: Universitetskoe obrazovanie v SSSR. Moskva. (in Russian) Бутягин, А., Сатанов, Ю. 1957: Университетское образование в СССР. Москва.
3. Vejnberg, P. 1905: Har'kovskij universitet v shestidesyatih godah: Iz moih vospominanij. Russkoe bogatstvo [Russian wealth], 2, 245–258. (in Russian) Вейнберг, П. 1905: Харьковский университет в шестидесятих годах: Из моих воспоминаний. Русское богатство, 2, 245–258.
4. Istoriko-filologicheskij fakul'tet Har'kovskogo universiteta za pervye 100 let ego sushchestvovaniya (1805–1905). 2007. Kharkov. (in Russian) Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905). 2007. Харьков.
5. Kadeev, V. I. 1991: Drevnyaya istoriya i antichnaya arheologiya v Har'kovskom universitete (1805-1990 gg.). Vestnik Har'kovskogo universiteta : Istoricheskaya nauka v Har'kovskom universitete (K 185-letiyu HGU) [Bulletin of Kharkov University] 357, 50-69. (in Russian) Кадеев, В. И. 1991: Древняя история и античная археология в Харьковском университете (1805-1990 гг.). Вестник Харьковского университета: Историческая наука в Харьковском университете (К 185-летию ХГУ). 357, 50-69.

6. Kachenovskij, M. T. 1819: O hudozhestvennyh proizvedeniyah, kak pamyatnikah drevnih narodov, kotorye bolee ili menee izvestny potomstvu po mere uspekhov ih v izyashchnyh iskusstvah. Moskva. (in Russian) Каченовский, М. Т. 1819: О художественных произведениях, как памятниках древних народов, которые более или менее известны потомству по мере успехов их в изящных искусствах. Москва.
7. Klejn, L. S. 2011: Istoriya arheologicheskoy mysli. Sankt-Peterburg. (in Russian) Клейн, Л. С. 2011: История археологической мысли. Санкт-Петербург.
8. Kokorina, Yu. G. 2016: «Mne lish' hotelos' upotrebit' svoe rvenie dostojno» (iz istorii arheologicheskoy terminologii v Rossii: P. Dyubryuks i I. A. Stempkovskij). Nauchnyj dialog [Scientific dialogue] 2 (50), 63–76. (in Russian) Кокорина, Ю. Г. 2016: «Мне лишь хотелось употребить свое рвенie достойно» (из истории археологической терминологии в России: П. Дюбрюкс и И. А. Стемповский). Научный диалог. 2 (50), 63–76.
9. Korsun, N. 1824: Rassuzhdenie o tom, v chem sostoit sushchnost' istorii, i kakoj nadlezhit sposob ee izucheniya. Kharkov. (in Russian) Корсун, Н. 1824: Рассуждение о том, в чем состоит сущность истории, и какой надлежит способ ее изучения. Харьков.
10. Miheev, V. K. 1991: Vklad uchenyh Har'kovskogo universiteta v razvitie arheologii (1805-1990 gg.). Vestnik Har'kovskogo universiteta: Istoricheskaya nauka v Har'kovskom universitete (K 185-letiyu HGU) [Bulletin of Kharkov University] 357, 104–130. (in Russian) Михеев, В. К. 1991: Вклад ученых Харьковского университета в развитие археологии (1805-1990 гг.). Вестник Харьковского университета: Историческая наука в Харьковском университете (К 185-летию ХГУ). 357, 104–130.
11. Obozrenie prepodavaniya predmetov v imperatorskom Har'kovskom universitete na 1840–1841 gg. 1841. Kharkov. (in Russian) Обзорение преподавания предметов в Императорском Харьковском университете на 1840–1841 гг. 1841. Харьков.
12. Obozrenie prepodavaniya predmetov v Imperatorskom Har'kovskom universitete na 1845–1846 uchebnyj god. 1845. Kharkov. (in Russian) Обзорение преподавания предметов в Императорском Харьковском университете на 1845–1846 учебный год. 1845. Харьков.
13. Obozrenie publichnyh chtenij ot 17-go avgusta 1811 goda na 30 iyunya 1812 goda, kotorye imeyut byt' prepodavaemy v Imperatorskom Har'kovskom universitete. 1811. Kharkov. (in Russian) Обзорение публичных чтений от 17-го августа 1811 года на 30 июня 1812 года, которые имеют быть преподаваемы в Императорском Харьковском университете. 1811. Харьков.
14. Obozrenie publichnyh chtenij, koi imp. Har'kovskom universitete ot 17 avgusta 1809 po 13 iyunya 1810 goda imeyut byt' prepodavaemy. 1809. Kharkov. (in Russian) Обзорение публичных чтений, кои имп. Харьковском университете от 17 августа 1809 по 13 июня 1810 года имеют быть преподаваемы. 1809. Харьков.
15. Petrov, N. I. 2008: Arheologiya. Sankt-Peterburg. (in Russian) Петров, Н. И. 2008: Археология. Санкт-Петербург.
16. Platonova, N. I. 2010: Istoriya arheologicheskoy mysli v Rossii. Vtoraya polovina XIX — pervaya tret' XX veka. Sankt-Peterburg. (in Russian) Платонова, Н. И.

- 2010: История археологической мысли в России. Вторая половина XIX — первая треть XX века. Санкт-Петербург.
17. Rommel', K., Balyasnyu, Ya. 1868: Pyat' let iz istorii Har'kovskogo universiteta. Vospominaniya professora Rommelya o svoem vremeni, o Har'kove i Har'kovskom universitete. Kharkov. (in Russian) Роммель, К., Бальясный, Я. 1868: Пять лет из истории Харьковского университета. Воспоминания профессора Роммеля о своем времени, о Харькове и Харьковском университете. Харьков.
 18. Rosijs'kij derzhavnij istorichnij arhiv. F. 733. Op. 149. D. 348. L 372. Російський державний історичний архів. Ф. 733. Оп. 149. Спр. 348. Л 372.
 19. Roslavskij-Petrovskij, A. 1865: Vvedenie v kurs istorii civilizacij chitannoe v imperatorskom Har'kovskom universitete doktorom istoricheskikh nauk A. Roslavskim-Petrovskim. Kharkov. (in Russian) Рославский-Петровский, А. 1865: Введение в курс истории цивилизаций читанное в императорском Харьковском университете доктором исторических наук А. Рославским-Петровским. Харьков.
 20. Skirda, V. V. 2015: Arheologichna nauka v Harkiv's'komu universiteti (1805–1920 rr.). Kharkov. (in Ukrainian) Скирда, В. В. 2015: Археологічна наука в Харківському університеті (1805–1920 рр.). Харків.
 21. Slovar' russkogo yazyka XVIII veka. Вып. 1. 1984. Leningrad. (in Russian) Словарь русского языка XVIII века. Вып. 1. 1984. Ленинград.
 22. Smirnov, A. S. 2011: Vlast' i organizaciya arheologicheskoy nauki v Rossijskoj imperii (oчерki institucional'noj istorii nauki XIX — nachala XX veka). Moskva. (in Russian) Смирнов, А. С. 2011: Власть и организация археологической науки в Российской империи (очерки институциональной истории науки XIX–начала XX века). Москва.
 23. Tihonov, I. L. 2003: Arheologiya v Sankt-Peterburgskom universitete: Istoriograficheskie oчерki. Sankt-Peterburg. (in Russian) Тихонов, И. Л. 2003: Археология в Санкт-Петербургском университете: Историографические очерки. Санкт-Петербург.
 24. Uvarov, A. S. (red.) 1871: Trudy I Arheologicheskogo s'ezda v Moskve 1869. V 2 t. T.2. Moskva. (in Russian) Уваров, А. С. (ред.) 1871: Труды I Археологического съезда в Москве 1869. В 2 т. Т.2. Москва.
 25. Tunkina, I. V. 2002: Russkaya nauka o klassicheskikh drevnostyah YUga Rossii (XVIII — seredina XIX v.). Sankt-Peterburg. (in Russian) Тункина, И. В. 2002: Русская наука о классических древностях Юга России (XVIII — середина XIX в.). Санкт-Петербург.
 26. Uvarov, A. S. 1878: Chto dolzhna obnimat' programma dlya prepodovaniya russkoj arheologii, i v kakom sistematicheskom porjadke dolzhna byt' raspredelena eta programma. Trudy III Arheologicheskogo s'ezda v Rossii, byvshego v Kieve v avguste 1874 goda. V 2 t. T.1. Kiev. (in Russian) Уваров, А. С. 1878: Что должна обнимать программа для преподавания русской археологии, и в каком систематическом порядке должна быть распределена эта программа? Труды III Археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года. В 2 т. Т.1. Киев.
 27. Ustavu imperatorskikh Moskovskogo, Har'kovskogo i Kazanskogo universitetov. In: Sbornik postanovlenij po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya. T.1. Carstvovanie imperatora Aleksandra I. 1802–1825. Sankt-Peterburg, 1864. №

- 263–301. (in Russian) Уставы императорских Московского, Харьковского и Казанского университетов. В: Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т.1. Царствование императора Александра I. 1802–1825. Санкт-Петербург. 1864. Ст. 263–301.
28. Formozov, A. A. 1975: Istoriya termina «arheologiya». Voprosy istorii [Questions of history] 8, 214–218. (in Russian) Формозов, А. А. 1975: История термина «археология». Вопросы истории. 8. 214–218.
29. Harkivs'kij universitet XIX – pochatku XX stolittya u spogadah jogo profesoriv ta vihovanciv. T. 1. Kharkiv, 2010. Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців. Т. 1. Харків, 2010.
30. Halanskij, M. G. 1908: Opyt istorii istoriko-filologicheskogo fakul'teta Imperatorskogo Har'kovskogo universiteta. Kharkov. (in Russian). Халанский М. Г. 1908: Опыт истории историко-филологического факультета Императорского Харьковского университета. Харьков.
31. Yanovskij, N. M. 1803: Novyj slovotolkovatel', raspolozhennyj po alfavitu: sodержashchij raznye v rossijskom yazyke vstrechayushchiesya inostrannye recheniya i tekhnicheskie terminy. Ch.1. Sankt-Peterburg. (in Russian). Яновский Н. М. 1803: Новый словотолкователь, расположенный по алфавиту: содержащий разные в российском языке встречающиеся иностранные речения и технические термины. Ч.1. Санкт-Петербург.

Kaluhin O. V.

PhD Student

V. N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: kalugin10oleg@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8485-9060>

**“ANTIQUITY” AND “ARCHEOLOGY”: THE EVOLUTION OF
CONCEPTS AND
ITS USING IN AN EDUCATIONAL PROCESS
(ON THE EXAMPLE OF KHARKIV UNIVERSITY 1805–1884)**

The article is devoted to the formation of historical education at Kharkiv Classic University especially such academic discipline as «Archeology». The author aims to discover the terminology of educational courses and the development of its concept for tracing the process of beginning teaching the elements of archeology and its formation as a separate discipline in the educational courses of the University. It is mentioned that from the first half of the XIX century the term «Archeology» was only appeared in scientific turnover and rarely appeared in the names of an educational courses. The term «antiquity» was used for the academic disciplines which were connected with the distant past. In this period the courses with the similar names had literary-philological and historical character and nearly connected with the archeology in its modern meaning. From the second half of the XIX century the situation changed. The question about the development of archeology was sharply rose in the Russian Empire, Archeological Congresses were conducted.

Systematic archaeological excavations began, so qualified specialists were needed. But there were not such separate academic discipline as «Archeology» because of the lack of the specialists and teaching staff. The basis for archeology knowledge was the teaching of the disciplines of philological profile. Particular attention to the ancient languages oriented students to the acquisition of ancient social and cultural values. In the second half of the XIX century, there were qualitative changes in the archeological science itself. The first generalizations appear, but teaching has fallen short of scientific achievements. The author points that professor M. Aristov (1834–1882) was the first who taught the courses which had archeological specialization, but there were no term «archeology» in its name.

Keywords: archeology, studying process, antiquity, educational disciplines, Kharkiv University.

Калугін О. В.

аспірант

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Площадь Свободы, 4, 61022, Харьков, Украина

Email: kalugin10oleg@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8485-9060>

«ДРЕВНОСТИ» И «АРХЕОЛОГИЯ»: ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЙ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИХ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ (НА ПРИМЕРЕ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА 1805–1884 ГГ.)

Статья посвящена становлению археологического образования в Харьковском классическом университете. Автор уделяет внимание раскрытию соответствующей терминологии, которую использовали в названиях учебных курсов и ее содержанию. Указывается, что именно это дает возможность проследить процесс зарождения преподавания элементов археологии и ее становления как отдельной дисциплины в университетских образовательных программах. Наряду с этим характеризуются основные этапы институализации археологии как отдельной образовательной дисциплины. Отмечается, что в первой половине XIX в. термин «археология» только входит в научный оборот и в учебных планах практически не встречается. Для названий предметов, которые рассказывали о далеком прошлом, использовали термин «древности». В понятие «древности» включали письменность, язык и материальную культуру. Чаще всего, курсы с подобными названиями имели литературно-филологический и общенсторический характер и мало относились к археологии в современном понимании. Во второй половине XIX в. ситуация меняется, потому что в Российской империи остро стоял вопрос о развитии археологии. Начались систематические археологические раскопки, поэтому необходимы были квалифицированные специалисты. Акцентируется внимание на том, что, несмотря на качественные изменения в археологической науке и ее прогрессивное развитие, преподавание отставало от научных достижений. Большую роль сыграло проведение археологических съездов, где обсуждали варианты преподавания археологии в университетах, но такой отдельной дисциплины как «Археология» в

образовательном процессе Харьковского университета не было, что объясняется отсутствием необходимых специалистов. Автор отмечает, что в Харьковском университете одним из первых, кто начал читать курсы с сугубо археологической специализацией был Н. Я. Аристов (1834–1882), но в названии дисциплины термин «археология» не фигурировал.

Ключевые слова: археология, образовательный процесс, древности, дисциплины, Харьковский университет